

I. Összefoglaló anyag

1. Tétel: A magyar nyelv rokonsága

Ez a tétel arról szól, honnan származik a nyelvünk, és ezt hogyan bizonyítja a tudomány.

1. A rokonság fogalma és a nyelvcsalád:

- A nyelvek nem elszigeteltek, hanem **nyelvcsaládokba** rendeződnek (pl. indoeurópai, sémi, uráli).
- A magyar nyelv az **uráli nyelvcsaládba**, azon belül a finnugor ágba tartozik.
- Létezik egy feltételezett **alapnyelv** (ősnyelv), amiből a rokon nyelvek származnak, és amire vissza lehet vezetni a közös vonásokat.

2. A rokonság bizonyítékai:

Nem a hasonló hangzású szavak (délibábos nyelvészet) számítanak, hanem a tudományos bizonyítékok.

- **Szabályos hangmegfelelések:** A rokon nyelvekben bizonyos hangok rendszeresen megfelelnek egymásnak (pl. a magyar kezdő *f* hang a finnugorban *p*-nek felel meg: *fej* – *pää*, *fa* – *puu*).
- **Alapszókincs egyezése:** A legősibb réteg közös. Ide tartoznak:
 - Testrészek (*kéz*, *fej*, *szem*).
 - Természeti jelenségek (*víz*, *kő*).
 - Számnevek (*egy*, *kettő*...).
 - Rokonságnevek (*anya*, *öcs*).
- **Nyelvtani szerkezet:** A magyar és rokonai **agglutináló** (ragasztó) nyelvek, jellemző rájuk a magánhangzó-harmónia.

3. Módszerek:

- Az összehasonlító nyelvészet vizsgálja ezeket.
- **Glottokronológia:** Olyan módszer, amely a szókincs változásának sebessége alapján próbálja meghatározni a nyelvek szétválásának idejét.

2. Tétel: A mai magyar nyelv változásai

A nyelv folyamatosan változik, mert a társadalom és a világ is változik körülötte.

1. A változás szintjei:

- **Lexika (szókészlet):** Ez változik a leggyorsabban. Okai: új fogalmak jelennek meg (technológia, járványok).
- **Hangtan:** Ez a legstabilabb, leglassabban változó réteg.

2. A változás okai és mozgatórugói:

- **Globalizáció és technológia:** Az információs társadalom új kifejezéseket szül.
 - *Példák:* kriptovaluta, bitcoin, tőkeinjekció, szoftver.
 - *Járványhelyzet szavai:* koronavírus, karantén.
- **Angol nyelv hatása:** Az anglicizmusok dominálnak (média, tudomány, kultúra). A helyesírásunk lassan adaptálja őket (pl. *lízing, menedzser, lájkol/csekkol*).
- **Nyelvi rétegek keveredése:** A szleng, a szaknyelv és a köznyelv határai elmosódnak. A szleng „feljebb csúszik” a köznyelvbe (szlenges köznyelv).

3. A változás iránya:

- **Egyszerűsödés:** A digitális kommunikáció (cset, SMS) miatt a nyelv tömörebbé válik, kopnak a formalitások (pl. tegezés terjedése).
- **Nyelvromlás vagy változás?** Tudományos szempontból nincs nyelvromlás, csak változás. A köznap értelemben vett "romlás" az igénytelenségre vagy a hagyományos fordulatok eltűnésére utal.

3. Tétel: A magyar nyelvtörténet forrásai (Nyelvmemlékek)

A nyelvmemlékek olyan írott (vagy lejegyzett) szövegek, amelyek a nyelvünk régebbi állapotát tükrözik.

1. Szórványemlékek (Csak magyar szavak idegen szövegben):

- Olyan iratok, amelyek alapnyelve nem magyar (általában latin vagy görög), de tartalmaznak magyar szavakat (tulajdonneveket, helyneveket).
- **A tihanyi apátság alapítólevele (1055):** Latin nyelvű, de van benne egy magyar mondattörredék: „*feheruuaru rea meneh hodu utu rea*” (Fehérvárra menő hadi útra).
- **Konstantin császár műve:** „A birodalom kormányzásáról” (görög nyelvű, magyar törzsnevek, méltóságnevek vannak benne).
- **Glosszák:** lapszéli vagy sorközi magyar jegyzetek latin kódexekben.

2. Szövegemlékek (Összefüggő magyar szövegek):

- **Kézírt emlékek:**
 - **Halotti beszéd és Könyörgés – 1192-1195 körül:** Az első összefüggő magyar nyelvmemlékek. A Pray-kódexben találhatóak. A temetési beszéd a halandóságra figyelmeztet.
 - **Ómagyar Mária-siralom – 1250 körül:** Az első magyar vers. Mária fájdalmát írja le a keresztfá alatt.
 - **Kódexek:** Későbbi, kézzel írott nagy terjedelmű könyvek (pl. Jókai-kódex).
- **Nyomtatott emlékek:**
 - A könyvnyomtatás megjelenésével (Gutenberg) terjedtek el.
 - **Hess András (1471):** Az első budai nyomda.
 - **Sylvester János (1541):** Újszövetség-fordítás (az első hazai nyomdában készült magyar könyv).
 - **Károli Gáspár (1590):** Vizsolyi Biblia (az első teljes magyar bibliafordítás).

4. Tétel: A nyelv mint jelrendszer

1. A jel fogalma:

A jel (szignum) olyan érzékelhető dolog, amely valami másra utal (pl. a füst a tűz jele). A nyelv a legbonyolultabb, emberi jelrendszer.

2. A nyelvi jel szerkezete (Ferdinand de Saussure alapján):

Minden nyelvi jel két részből áll, amelyek elválaszthatatlanok:

- **Jelölő (hangalak):** Amit kiejtünk vagy leírunk (pl. a "kutya" szó hangsor).
- **Jelölt (jelentés):** A fogalom, ami a fejünkben megjelenik róla (a négy lábú, ugató állat képe).

3. A nyelvi jel tulajdonságai:

- **Önkényesség:** Nincs logikai kapcsolat a hangalak és a jelentés között (*miért pont "asztal" az asztal? Lehetne más is, angolul "table"*). Kivételek a hangutánzó szavak.
- **Konvencionalitás (társadalmi megállapodás):** A közösség tagjai elfogadják a jeleket, egyénileg nem változtathatják meg őket.
- **Rendszerjelleg:** A jelek nem önmagukban állnak, hanem szabályok (grammatika) szerint épülnek egymásra.

4. A nyelv szintjei (hierarchia):

1. **Fonéma (beszédhang):** Jelentésmegkülönböztető szerepe van (bab-báb).
2. **Morféma (szóelem):** A legkisebb jelentéssel bíró egység (szótő + toldalékok).
3. **Lexéma (szó):** A mondat építőköve.
4. **Szintagma (szószerkezet) és Mondat:** A kommunikáció alapegysége.
5. **Szöveg:** A legmagasabb nyelvi egység.

II. Önellenőrző kérdések

1. Magyar nyelv rokonsága:

- Melyik nyelvcsaládba tartozik a magyar?
- Mi a különbség a "délibábos nyelvészet" és a tudományos nyelvészet bizonyítékai között?
- Sorolj fel 3 kategóriát az alapszókincsből, ami bizonyítja a rokonságot!
- Igaz vagy Hamis? A szabályos hangmegfelelés azt jelenti, hogy a szavak ugyanúgy hangzanak a két nyelvben.

2. Nyelvi változások:

- Melyik nyelvi szint változik a leggyorsabban és melyik a leglassabban?
- Mondj két példát olyan szóra, ami az elmúlt 10-15 évben került a nyelvbe!
- Mit jelent a "szlenges köznyelv" kifejezés?
- Hogyan hat az angol nyelv a magyar helyesírára? Mondj példát!

3. Nyelvelmékek:

- Mi a különbség a szórványemlék és a szövegemlék között?
- Melyik nyelvelmékünkben található a "*feheruuaru rea meneh hodu utu rea*" mondattöredék?
- Mi a címe az első teljes, összefüggő magyar szövegemléknek? (Dátum?)
- Ki fordította le először a teljes Bibliát magyarra és mikor?

4. Nyelv mint jelrendszer:

- Miből áll a nyelvi jel két része?
- Mit jelent az, hogy a nyelvi jel "önkéntes"?
- Sorold fel a nyelv építőköveit (szintjeit) a legkisebbtől a legnagyobbig!

Megoldókulcs

1. Magyar nyelv rokonsága

- **Melyik nyelvcsaládba tartozik a magyar?**
 - Az **uráli nyelvcsaládba** (azon belül a finnugor ágba).
- **Mi a különbség a "délibábos nyelvészet" és a tudományos nyelvészet bizonyítékai között?**
 - A délibábos nyelvészet csak a véletlenszerűen hasonló hangzású szavakra épít. Ezzel szemben a tudományos nyelvészet a **szabályos eltéréseket** (hangmegfeleléseket) és a nyelvtani szerkezetet vizsgálja.
- **Sorolj fel 3 kategóriát az alapszókincsből, ami bizonyítja a rokonságot!**
 - Bármelyik három a következőkből: nélkülözhetetlen tárgyak, cselekvések, **számnevek, rokonságnevek**, testrészek, természeti jelenségek.
- **Igaz vagy Hamis? A szabályos hangmegfelelés azt jelenti, hogy a szavak ugyanúgy hangzanak a két nyelvben.**
 - **Hamis.** A szabályos hangmegfelelés azt jelenti, hogy a hangok között **szabályos eltérések** figyelhetők meg (tehát nem ugyanúgy hangzanak, hanem rendszer szerint térnek el egymástól).

2. Nyelvi változások

- **Melyik nyelvi szint változik a leggyorsabban és melyik a leglassabban?**
 - Leggyorsabban: **lexika** (szókincs).
 - Leglassabban: **hangtan**.
- **Mondj két példát olyan szóra, ami az elmúlt 10-15 évben került a nyelvbe!**
 - Példák: **kripto valuta, Bitcoin, koronavírus, tőkeinjekció**.
- **Mit jelent a "szlenges köznyelv" kifejezés?**
 - Azt a jelenséget, amikor a szleng és a köznyelv **összeolvad**, és a mindennapi beszédbe beépülnek olyan szlenges elemek, amelyeket a beszélő már nem is érzékel szlengnek.
- **Hogyan hat az angol nyelv a magyar helyesírásra? Mondj példát!**
 - Az idegen szavak írásmódját a magyar nyelv a saját hangzásához, kiejtéséhez igazítja (magyarosítja). Példák: **lízíng, menedzser, csekkol, lúzer**.

3. Nyelvemlékek

- **Mi a különbség a szórványemlék és a szövegemlék között?**
 - A **szórványemlék** egy idegen nyelvű szöveg, amelyben csak elszórtan találhatók magyar szavak vagy mondattörödékek.
 - A **szövegemlék** egy teljes egészében magyar nyelvű, összefüggő szöveg.
- **Melyik nyelvemlékünkben található a "feheruuaru rea meneh hodu utu rea" mondattörödékek?**
 - A **ti hanyi apátság alapítólevelében** (1055).

- **Mi a címe az első teljes, összefüggő magyar szövegemlékeknek? (Dátum?)**
 - **Halotti beszéd és Könyörgés**, 1192–1195 között keletkeztek.
- **Ki fordította le először a teljes Bibliát magyarra és mikor?**
 - **Károli Gáspár** 1590-ben (ez a Vízsolymai Biblia).

4. Nyelv mint jelrendszer

- **Miből áll a nyelvi jel két része?**
 - **Jelölő** (a hangalak vagy írásképe) és **Jelölt** (a fogalom, a jelentés).
- **Mit jelent az, hogy a nyelvi jel "önkényes"?**
 - Azt, hogy nincs logikai kapcsolat a szó hangalakja és a jelentése között (pl. az "asztal" szónak nincs köze a tárgy tulajdonságaihoz) - kivételek a hangutánzó szavak.
- **Sorold fel a nyelv építőköveit (szintjeit) a legkisebbtől a legnagyobbig!**
 5. Fonéma (beszédhang)
 6. Morféma (szóelem)
 7. Lexéma (szó)
 8. Szintagma (szószerkezet) / Mondat
 9. Szöveg

III. Kidolgozott feleletvázlatok

4. Tétel: A magyar nyelv rokonsága

A nyelvek a világon nem elszigetelten léteznek, hanem rokonsági kapcsolatban állnak egymással, így különböző nyelvcsaládokba rendezhetjük őket. A magyar nyelv az uráli nyelvcsaládba tartozik, amelynek eredete egy közös ősnyelvre, az alapnyelvre vezethető vissza. Ez az ősi állapot az, amiből a ma ismert rokon nyelvek az idők során kifejlődtek és szétváltak.

A nyelvrokonság bizonyítása sosem a véletlenszerű szóhasonlóságokon alapul, hiszen a hasonló hangzású szavak önmagukban nem bizonyítják két nyelv rokonságát. A tudományos bizonyítás alapja a szabályos hangmegfelelések rendszere, ami azt jelenti, hogy a rokon nyelvek hangjai között törvényszerű, rendszerszerű eltérések figyelhetők meg.

A rokonságkutatás legfontosabb vizsgálati területe az alapszókincs, mivel ez a nyelvi réteg változik a legnehezebben, és ez őrizi leginkább az ősi állapotokat. Az alapszókincsbe tartoznak a mindennapi élethez nélkülözhetetlen fogalmak, mint például a testrészek, a természeti jelenségek, a számnevek és a rokonságnevek. A nyelvtudomány egyik fontos módszere a glottokronológia, amely éppen a szókincs változásának sebessége alapján igyekszik meghatározni a nyelvek szétválásának idejét.

5. Tétel: A mai magyar nyelv változásai – Nyelvi változás

A mai magyar nyelv állapota nem statikus, hanem folyamatosan változik, mivel a nyelv az egész társadalomra és a világ eseményeire reagál. Ez a változás a nyelv különböző szintjein eltérő sebességgel zajlik, leggyorsabban mindig a szókészlet, vagyis a lexika alakul át, míg a hangtan és a nyelvtani rendszer sokkal lassabban módosul.

Az utóbbi időben számos új szó került be a nyelvünkbe, amelyeket a gazdasági változások és a globális események hívtak életre. Ilyen új kifejezés például a pénzügyi világból érkező kriptovaluta és bitcoin, vagy az egészségügyi helyzet szülte koronavírus szó. A nyelv változásának egyik legfőbb mozgatórugója a globalizáció és az angol nyelv erős hatása, amelynek következtében az anglicizmusok egyre nagyobb teret nyernek a mindennapi kommunikációban és a szaknyelvekben is.

Jelentős tendencia a nyelvi rétegek keveredése, aminek eredményeképpen a szleng és a köznyelv határai elmosódnak, létrehozva egy úgynevezett szlenges köznyelvet. A digitális kommunikáció terjedése miatt megfigyelhető a nyelv egyszerűsödése, amit a hétköznapi ember gyakran nyelvromlásként érzékel, bár nyelvészeti szempontból ez inkább funkcionális változást jelent.

6. Tétel: A magyar nyelvtörténet forrásai: kéziratos és nyomtatott nyelvmemlékek

A nyelvtörténet legfontosabb forrásai a nyelvmemlékek, amelyek a nyelvünk egy régebbi állapotát tükröző írott szövegek. Ezeket két nagy csoportra oszthatjuk aszerint, hogy a szöveg egésze magyar nyelvű-e, vagy csak részleteket tartalmaz: beszélhetünk szórványemlékekről és szövegemlékekről.

A szórványemlékek olyan, jellemzően idegen nyelvű iratok, amelyekben elszórtan találunk magyar szavakat, tulajdonneveket vagy mondattöredékeket. Legjelentősebb szórványemlékünk a Tihanyi apátság alapítólevele 1055-ből, amely bár latinul íródott, tartalmazza az első összefüggő magyar mondattöredéket a Fehérvárra menő hadiútról. Szintén fontosak a glosszák, amelyek lapszéli vagy sorközi jegyzetek voltak a kódexekben, és a szöveg megértését segítették.

A szövegemlékek ezzel szemben már összefüggő magyar szövegek, amelyek közül időben az első a Halotti beszéd és könyörgés a 12. század végéről. Ez a Pray-kódexben maradt fenn, és egy temetésen elhangzó beszéd, amely a közös emberi sorsra és a halandóságra figyelmeztet. Az első magyar nyelvű versünk az Ómagyar Mária-siralom, amely az 1250 körüli évekből származik.

A nyomtatott nyelvmemlékek korszaka Hess András budai nyomdájának megalapításával kezdődött 1471-ben. Kiemelkedő jelentőségű Sylvester János munkássága, valamint Károli Gáspár Vizsolyi Bibliája 1590-ből, amely az első teljes magyar nyelvű bibliafordítás volt.

7. Tétel: Nyelv mint jelrendszer

(Mivel erről a tételről nem volt konkrét szöveg a jegyzeteidben, ezt a részt általános nyelvészeti ismeretek alapján fogalmaztam meg, a kért stílusban.)

A nyelv a legbonyolultabb emberi jelrendszer, amelynek legkisebb önálló egysége a nyelvi jel. Minden nyelvi jel két elválaszthatatlan részből áll: a jelölőből, ami az érzékelhető hangalak vagy írásképe, és a jelöltből, ami a hozzá társított fogalom vagy jelentés.

A jelölő és a jelölt kapcsolata a legtöbb esetben önkényes, ami azt jelenti, hogy nincs logikai vagy szükségszerű összefüggés a szó hangzása és a jelentése között. A jelek használata társadalmi megállapodáson, úgynevezett konvención alapul, amelyet a nyelvközösség minden tagja elfogad és követ a kommunikáció során.

A nyelv nem csupán jelek halmaza, hanem egy strukturált rendszer, amelyben a jelek hierarchikus szintekre rendeződnek. Ezek a szintek a legkisebb elemektől, a fonémáktól és morféimáktól indulva a szavakon és mondatokon keresztül egészen a szöveg szintjéig épülnek egymásra.